stratégiát dolgozzanak ki az erre illetékesek.

Azokon a területeken, ahol a versenyképes mezőgazdaság folytatására a területi adottság és a szakképesítés, a gépi felszereltség és a megfelelő agrotechnika alkalmazása lehetséges és biztosított, a hatékonyság fokozásával, a feldolgozási és értékesítési vertikum kialakításával, a minőség javításával és központi támogatással meg lehet valósítani a vidéki népesség stabilitását és helyben történő foglalkoztatását.

Azokon a területeken viszont, ahol az ott lévő adottságok nem teszik lehetővé a versenyképes mezőgazdasági termelés kialakítását, ott a lakosság megélhetését hatékony vidékfejlesztési politika kidolgozásával és alkalmazásával kell biztosítani. Nagyon lényeges, hogy a különböző elméletek helyett minden településen leltározzák fel a helyi lehetőségeket. Fel kell tárni a helyi valóságot, a helyiek tudását, a táj adottságát. Rá kell vezetni a vidéki embereket arra, hogy gondolkozzanak, hogy alkalmazzák a föld megművelésének azt a módját, amelyik a legnagyobb terméseredményt biztosítana abból a termékből, amelyiknek a táj a legmegfelelőbb természeti adottságot biztosít. Meg kell találni azt a mezőgazdasági terméket, amelyiket a legváltozatosabban fel lehet helyileg dolgozni, és amelyiknek a legnagyobb piacot lehet teremteni. Ezeken a területeken a tevékenységek diverzifikálása, a több lábon állás, különböző fejlesztési technikák alkalmazása hozza meg a megfelelő eredményt.

Mindezen feladatok csak a humán feltételek biztosításával, a helyi polgári társadalom megteremtésével illetve újrateremtésével érhetők el. Itt szeretném azt a meggyőződésemet kifejezni, hogy ebben az építőmunkában nagy szerepe van, de még nagyobbat kell vállaljanak a civil szervezetek, a különböző nem kormányzati, elsősorban gazdasági (de nemcsak) gazdasági profilú egyesületek és alapítványok. Meg kell találni azokat a hiteles embereket, akikkel szemben bizalom alakítható ki az adott térségben, és akik együtt tudnak dolgozni a helyiekkel. Meg kell szólaltatni azokat az embereket, akik közel másfél évtizede nem vesznek részt a közéletben, mert az ő tapasztalataik nagymértékben hozzájárulhatnak az életképes és megvalósítható programok kidolgozásához, a helyi adottságokra alapozott fejlesztési irányok meghatározásához.

A szocialista gazdasági rendszer Romániában, akárcsak a többi szocialista országban is, a kollektivizálással és annak fenntartásával megakadályozta a vidéken élő embereket abban, hogy gondolkozzanak. Olyan országos termelési rendszert és szabályozást vezetett be, amelyik eltüntette a sokszínűséget. Ezt a sokszínűséget kell újra kifejleszteni az élethosszig tartó oktatás alkalmazásával, a vidéki népesség innovatív képességének fokozásával, a vidéki társadalom szociális és kulturális felemelésével, mert másképp a kialakulóban levő globalizáció és uniformizációs folyamatok által továbbra is csak a vidék elnéptelenedését, de nem a vidék megújulását, versenyképességének erősítését idézzük elő.

Összefoglalva: az kell legyen a célunk, hogy megteremtsük minden vidéken, kistérségben a lehetőséget a piacorientált gazdaságok kialakításához, hozzájárulva ezáltal a területek munkahelyeinek megtartásához és fejlesztéséhez, valamint az ott élő lakosság életkörülményeinek javításához.

Egy magyarországi szakember szerint: „A vidék elnéptelenedését ugyanis nagyon könnyű előidézni, de ezt a folyamatot visszafordítani nagyon nehéz. Maros megyében még nem késő.” Ezt vallom én is.

A szövetkezetek szerepe az Európai Unióhoz való csatlakozásban

DR. SZABÓ ZOLTÁN*

Bevezetés

A szövetkezetek szerepe az EU-csatlakozásban négy kérdéskör köré csoportosítható:

a) Milyen irányban és milyen erőviszonyok mentén változik az EU agrárpolitikája? Másként fogalmazva: milyen Európai Unióhoz csatlakozik majd Románia?

b) Mit tekintenek szövetkezetnek az EU korábbi tagállamai, mit jelent a 25 tagállamra történő bővítés?

c) Milyen szerepe van a szövetkezeteknek a termelők jövedelembiztonsága és a vidék népességmegtartó ereje szempontjából?

d) Milyen közösségi intézkedések segíthetik a termelők szövetkezeti társulásait pozíciójuk javításában?

Az EU Közösségi Agrárpolitikájának változása

Az Európai Unió Közösségi Agrárpolitikája (Common Agricultural Policy /CAP/) a világkereskedelmi tárgyalások és a

* ügyvezető titkár, HANGYA Szövetkezeti Együttműködés (Budapest)

fogyasztói igények nyomására 2003-ban került megreformálásra. A reform az Agenda 2000-ben összegzett tervéhez képest számos kompromisszumot hozott, így például a korábban radikálisnak tervezett forrás-átcsoportosítás a vidékfejlesztésre csak mérsékelt mértékben jelent meg, ugyanakkor a reform iránya egyértelmű üzenet: hatékonyan, a környezetvédelmet és a fogyasztói biztonságot messzemenően figyelembe véve lehet és kell az agrárágazatnak működnie.

A reform középpontjában a **többfunkciós mezőgazdaság** áll, amely a fenntartható fejlődést, azaz a gazdasági életképességet, a környezeti megbízhatóságot és a társadalmi elfogadhatóságot egyensúlyban tartva ad jövőképet az agrárágazatban tevékenykedőknek. Ez a jövőkép az összehangolt és **egységes agrár- és vidékfejlesztést** jelenti, amelyben a piacpolitika és vidékpolitika egyenrangú, és amelyben az élelmiszertermelés, a környezetgazdálkodás és a vidékfejlesztés funkciója egyaránt hangsúlyt kap. (1. ábra)

A reform kulcselemei a következők:

szétválasztás (decoupling): a kifizetések elválasztása a termelési tevékenység mennyiségi eredményétől, ami a korábbi piacszabályozási elemek súlyának csökkenését eredményezi. Ennek következtében az intervenciós árak csökkennek – különösen a szántóföldi növények, a szarvasmarha, juh és tej ágazatokban –, egyidejűleg a közvetlen kifizetések jelentősége erősödik. A kifizetési rendszer átalakítása lehetőséget ad az egyszerűbb adminisztrációra, ami jelentős megtakarítást eredményezhet az agrárpolitikai eszközök alkalmazásában;

kereszt-megfelelőség (cross-compliance): a termelés környezetbarát és élelmiszerbiztonsági jellegének erősítése. Ez azon keresztül érvényesül, hogy a támogatásokban csak az a termelő részesülhet, aki a környezeti, állatjóléti és élelmiszerbiztonsági előírások betartása mellett végzi a termelést;

hangsúlyváltás (modulation): a CAP második pillérének, a vidékfejlesztésnek az erősítése azáltal, hogy az éves szinten 5000 eurónál magasabb piaci támogatásra jogosult gazdaságoktól 2005-ig növekvő százalékos mértékben (max. 5%), majd ezt követően ezen a szinten csoportosítanak át a vidékfejlesztés költségvetésébe.

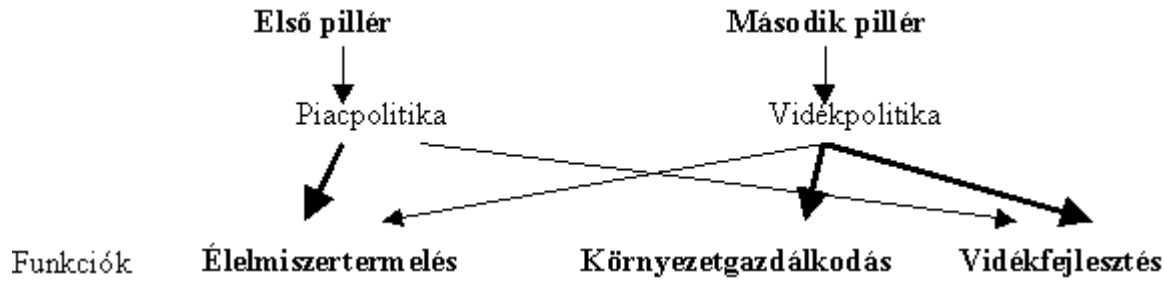
Mindezek tükrében arra kell felkészülni, hogy Románia egy **versenyorientált, de a multifunkcionális jellegnek megfelelő tevékenységekre is tekintettel lévő agrárrendszerhez** csatlakozik. Ez a versenyképesség fokozása érdekében a technikai-technológiai fejlesztés mellett a szemléletváltásnak is fontos szerepet ad.

Mit jelent a szövetkezet az EU-ban ?

Az Európai Unió jogalkotásában a szövetkezeti rendszer szabályozása új elem, hiszen a 2003/1435 tanácsi rendelet kiadásáig csakis **nemzeti szintű szabályozás** érvényesült. A határon átnyúló szövetkezetek EU-szintű szabályozása ugyanakkor hatást gyakorol a nemzeti jogalkotásra is. Az eddigi harmonizáció hiánya mindeközben nem jelent eltérő szövetkezeti rendszert, hiszen a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége (SZNSZ, /ICA/) által elfogadott alapelvek a történetileg kialakult eltérések mellett is viszonylag egységesen érvényesültek a 15 korábbi tagországban.

A fentiekből következően a szövetkezetek a következő **alapelvek** érvényesülésével működnek az EU-ban:

1. ábra Fenntartható mezőgazdaság

1. önkéntesség és nyitott tagság,
2. demokratikus ellenőrzés,
3. személyes közreműködés,
4. szervezeti autonómia és függetlenség,
5. oktatás, továbbképzés és tájékoztatás,
6. szövetkezés a szövetkezetek között.

A felsorolt alapelvek egyidejűleg a **szövetkezeti értékek** (önsegély, demokrácia, egyenlőség, méltányosság és szolidaritás) érvényre juttatását szolgálják. A nemzetközileg elfogadott alapelvek és értékek formálisan a kelet-közép-európai országokban is érvényesültek, mégis tartalmilag jelentős eltérés van a korábbi és az új tagországok (és a társult tagok) szövetkezeti rendszere között.

Az alapvető eltérés strukturális eredetű, ezáltal mély gazdasági és társadalmi gyökerekhez kapcsolódik. A nyugat-európai agrárágazat alapját a fő- és (egyre fokozódó mértékben) a mel-

lékfoglalkozású agrártermelők jelentik, akik mezőgazdasági alaptevékenységet végeznek. Egy-egy szektorra vonatkozóan a termék értékesítésére illetve a szükséges termelési eszközök, anyagok beszerzésére ugyanakkor létrehozzák közös vállalkozásaikat, döntő hányadban szövetkezeti formában. A kelet-közép-európai országok gyakorlatában ugyanakkor a szövetkezet alapvetően egy olyan vállalatszerűen működő társulást jelentett, ahol a tagok a tulajdonosi pozíció helyett alkalmazottként tevékenykednek, a szövetkezet és a tagok gyakran egymással átlapolódó (ezáltal nem teljesen átlátható) tevékenységet folytatnak, amiben a mezőgazdasági alaptevékenység a meghatározó arányú. Ez azt is jelenti, hogy míg Nyugat-Európában a szövetkezet szó mögött valójában vágóhíd, tejfeldolgozó, magtár (és esetleg malom), aukciós zöldség-gyümölcspiac áll, addig Kelet-Európában egy vállalatszerűen működő, az eredeti tulajdonosoktól elidegenedett, azoknak munkahelyet biztosító elsődleges mezőgazdasági termékeket előállító cég képe rajzolódik fel. (2. ábra)

Jövedelembiztonság és a vidék népességmegtartó ereje

A szövetkezet alapvetően a tagság érdekeit szolgáló szervezet, és társadalmi funkcióját meghatározó mértékben a gazdasági érdekérvényesítésen keresztül érheti el. Másként fogalmazva a szövetkezet akkor működik tagsága érdekeinek megfelelően, ha működése eredményeképpen a tagság közvetlen vagy közvetett anyagi előnyhöz jut.

A korábbiakban kifejtetteknek megfelelően hosszabb távon az EU agrárpolitikája olyan irányban változik, amelyben a versenyképesség kerül előtérbe. A piaci versenyben az tud helytállni, aki a megfelelő minőségű árut a lehető legalacsonyabb költségszint mellett tudja előállítani és azt a legkedvezőbb feltételek mellett tudja piacra juttatni. Ennek megfelelően az a termelő tud az európai (és világ)piacon talpon maradni, aki a minőség, az ár és a piaci szervezés tekintetében a globalizálódó kihívásoknak és fogyasztói elvárásoknak legteljesebb mértékben képes megfelelni.

Az áru értékesítésének alapfeltétele a **fogyasztói elvárásoknak megfelelő minőség** biztosítása, ezen keresztül a fogyasztói bizalom megteremtése és megőrzése. Természetesen helyi piaci kapcsolatokban másként jelenik meg ennek teljesülése, és ebben az egyén felelősségvállalása nélkül nem lehet megfelelő pozíciót elérni. A termőföldtől a fogyasztó asztaláig terjedő **élelmiszerbiztonság** termékenként eltérő igényeket támaszt, ugyanakkor mégis elmondható, hogy a modern piaci viszonyok mellett a minőség közösségi együttműködés és rendszerszervezés nélkül nem valósítható meg.

A megfelelő minőség mellett is csak az tud a piaci versenyben felszínen maradni, aki az igényelt terméket a fogyasztói igények változásának megfelelő **mennyiségben** tudja garantálni. Ez azt eredményezi, hogy a kis volumenben piacra juttatni képes termelők hátrányban vannak azokkal szemben, akik a piac minőségi és mennyiségi igényeire rugalmasabban képesek reagálni. Ebből a csapdából a termelők (még a nagyobbak is!) csakis a közösségi szerveződésen a termelői összefogásokon keresztül tudnak kimenekülni.

A globalizálódó piaci versenyben kiéleződött az **árverseny,**

2. ábra Termékpálya szövetkezeti kapcsolata

Kelet-közép-európai gyakorlat

Termelés	Felvásárlás	Élelmiszeripar	Nagykereskед.	Kiskereskedel.	Fogyasztó

Atomizált termelők

Nemzetközi gyakorlat

Termelés	Felvásárlás	Élelmiszeripar	Nagykereskед.	Kiskereskedel.	Fogyasztó

Termelők szövetkezeti összefogása önálló termeléssel

A térség szövetkezeti rendszerfejlesztésében ezért van meghatározó jelentősége a szövetkezetek jogi szabályozásában:

– a tőkeérdekeltségű társaságoktól való egyértelmű megkülönböztetésének és társadalmi jelentőségével összhangban lévő preferenciájának,

– a demokratikus irányítási rendszer megvalósulásának,

– a valódi önkéntesség és ebből fakadó felelősségvállalás érvényesülésének és

– a piaci kapcsolatok világos elkülönítésén alapuló átláthatóságnak.

Az aktív szövetkezeti rendszer ugyanakkor a klasszikus szövetkezeti elemek modernizálását is szükségessé teszi. A globalizációs kihívások, ezen belül a multinacionális tőke megjelenése és a kereskedelmi láncok által diktált piaci feltételek a szövetkezetek versenyképességének fokozását és ezért együttműködésük erősítését feltételezik. Ezért van jelentősége a **klasszikus alapelveken nyugvó szövetkezeti rendszerfejlesztésnek,** amelynek gyökerei a HANGYA szövetkezeti rendszer formájában a térség történelmében jelen vannak.

amely a termelők egyik legnagyobb kihívása. A kínálati oldalról tekintve nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy az EU agrárpolitikája eddig egy viszonylag magasabb termelői árszintet biztosított a világpiaci árszinthez képest, ám a CAP változása ezt a jövedelempozíciót megváltoztatja. Ebből következően az áralkuban az kerül előtérbe, aki az **előállítás költségeit** az előbb említett minőségi és mennyiségi követelmények betartása mellett a legkedvezőbb szinten tudja tartani. A termelőtől a fogyasztóig terjedő termékpálya egyes szakaszaiban ugyanakkor eltérő profit képződhet, így az a termelő, aki nem tudja kezében tartani a teljes vertikumot, az nyilvánvalóan jelentős árengedményre kényszerül értékesítése során különösen akkor, ha az nem a fogyasztói piacon realizálódik. Az értékesítés során bekövetkező veszteség mellett a termelők a termeléshez szükséges anyagok, eszközök piacán is árveszteséget szenvednek akkor, ha elszigetelten, kis tételekben, gyenge áralku-pozícióban kívánják a termeléshez szükséges tételeket beszerezni. A beszerzésnél és az értékesítésnél jelentkező bevételkiesés nehezen kompenzálható azzal, hogy a termelő alacsonyabb bevétellel számolva saját munkáját értékeli le, helyesebb magatartás, ha a közös beszerzés és értékesítés rendszerével ér el kedvezőbb árszintet.

Ahogy a minőségi és mennyiségi kihívásoknak nem, vagy csak igen nehezen tud megfelelni a termelő egyénileg, ugyanúgy a piacra juttatás költségeit is csak nagyon tőkeerős és megfelelő kapacitással rendelkező termelők képesek vállalni. Az áru **piacra juttatásának** megfelelő ütemezése, a kapcsolódó minőséggaranciák kiépítése és tanúsítása olyan költségek és **rendszerszervezés,** amely költséghatékonyan egyénileg nem valósítható meg.

A felsorolt elemek egyértelművé teszik, hogy bevételi és jövedelmi garanciák a fogyasztói igényből fakadó és az előbbiekben összegzett feltételek teljesítése esetén érhetők el. Ez annyit is jelent, hogy a **termelők gazdasági érdekeiket csakis a saját gazdasági érdekérvényesítő intézményrendszerük** létrehozásával és megerősítésével védhetik meg. Ez az intézményrendszer a termelők szövetkezeti együttműködése, amely a korábbiakban vázolt alapelvek érvényesülése mellett a piac globális kihívásaira ma már globális, országhatárokon átnyúló szövetkezetek működésén keresztül is képes reagálni. A piaci érdekérvényesítés lehet az alapja a vidéki népesség, különösen az agrárnépesség anyagi jóléte fokozásának, a vidék népességmegtartó ereje megőrzésének.

Szövetkezetek és támogatásuk az EU-ban

A CAP reform alapelve természetesen nem az, hogy valamely piaci szereplőt kiemelten támogasson, így a szövetkezetek többi versenytárstól való megkülönböztetését versenypolitikai megfontolások alapján nem lehet megalkotni. Ugyanakkor az agrárpolitika kiemelt fontosságot tulajdonít annak, hogy a termelők piaci részesedése növekedjen. Ezért az EU az ún. **vidékfejlesztési intézkedései** keretében már az 1970-es évek végétől kezdve támogatta az értékesítést célul tűző **termelői csoportok** létrehozását és működését. Ezt a támogatást az EU 15 tagországa számára közösségi forrásokból megszüntette, de 2000-től nemzeti hatáskörben lehetőséget biztosított ennek támogatására, amennyiben az adott szektorban a termelők piaci részesedése túlzottan gyenge. Az új tagországok szerkezeti eltérésére is tekintettel, a termelői csoportok létrehozásának és működésének támogatását ugyanakkor az EU közösségi forrásokból a vidékfejlesztési intézkedések keretében biztosította 2006-ig, és várhatóan ez a támogatás fennmarad a következő, 2007–2013-as időszak költségvetésében is. A termelői csoportok támogatásának jogi szabályozása az 1. táblázatban bemutatott joganyag szerint valósult illetve valósul meg.

A támogatás tehát a termelői csoportok közös marketingjének kialakításához, ennek fizikai megvalósításához, szervezési, adminisztrációs és közvetlen marketingköltségeihez ad árbevétel-arányosan 3–5%-nyi kiegészítő és évente csökkenő mértékű forrást 5 éven keresztül. Az intézkedés valamennyi szektorra kiterjed, amelyben a termelők piaci részesedését a nemzeti agrárpolitika ösztönözni kívánja. A **zöldség-gyümölcs szektor** nem a vidékfejlesztés intézkedéseivel, hanem a szektor **piacszabályozásán** keresztül hasonlóképpen ösztönzi a termelők piaci szervezetben történő összefogását.

1. táblázat Az EU szabályozása a termelői csoportokról és azok társulásairól

1. 1360/78/EGK rendelet (1978. június 23.)
2. 220/91/EGK rendelet (1991. január 31.)
3. 952/97/EGK rendelet (1997. június 2.)
4. 2759/99 EK rendelet 6. cikk
5. 2000/C028/02 Közösségi iránymutatás 10. pont (2002. február 1.)
6. Koppenhágai megállapodás a társult országok vidékfejlesztési intézkedéseire.

A termelői közösségek ugyanakkor más formában is közvetlen befolyást gyakorolhatnak a vidékfejlesztési eszközökön keresztül saját piaci pozíciójuk megerősítéséhez. Kiemelt jelentőséget jelent az élelmiszerbiztonság és a nyomon követhetőség fokozása, amelyben a termelők közös fejlesztése döntő lépés lehet a fogyasztói bizalom elnyeréséhez. Ugyancsak lényeges szerepe van a termelői közösségeknek az **eredetvédelem** és a **földrajzi indikátorok** területén, amely szintén fontos piaci értéket jelent.